

ANNA SPOZ, ANNA DĄBKOWSKA

aspoz@kul.lublin.pl, anna.dabkowska@kul.pl

*Dostępność kredytów bankowych w finansowaniu
mikroprzedsiębiorstw w Niemczech*

Availability of Credit for Microenterprises in Germany

Słowa kluczowe: Niemcy; MŚP; kredyt bankowy; źródła finansowania

Keywords: Germany; SMEs; bank credit; funding sources

Kod JEL: D92; D22; E51

Wstęp

Udział sektora MŚP w całkowitej liczbie przedsiębiorstw działających na rynku sprawia, że stanowią one ważny element w gospodarce Niemiec. Efektywność ich funkcjonowania i poziom innowacyjności będzie determinować stopień konkurencyjności kraju.

Każde przedsiębiorstwo do prowadzenia działalności bieżącej i realizacji projektów inwestycyjnych potrzebuje finansowania. Problem ten jest szczególnie widoczny w przypadku MŚP, które ze swej natury borykają się z ograniczeniami zasobowymi, zwłaszcza finansowymi.

Źródła kapitału najogólniej można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Wewnętrzne pochodzą od właścicieli przedsiębiorstwa lub zostały przez nich wypracowane w trakcie działalności. Źródłem kapitału obcego są m.in.: kredyt bankowy, pożyczka, leasing, subwencje i dotacje, dłużne papiery wartościowe oraz *venture*

capital. Wartość i sposób pozyskania środków pieniężnych są uzależnione od decyzji kierownictwa, które w oparciu o bieżącą sytuację ekonomiczno-finansową podmiotu, cel przeznaczenia wnioskowanych zasobów oraz koszty związane z obsługą zadłużenia będzie kształtowało strukturę kapitałową przedsiębiorstwa.

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia i dostępności kredytów bankowych w finansowaniu działalności mikroprzedsiębiorstw w Niemczech. Metodami badawczymi wykorzystanymi w opracowaniu są: krytyczna analiza literatury przedmiotu, *desk research*, metoda dedukcji i syntezy. Część empiryczna została opracowana na podstawie danych opracowanych przez *Kreditanstalt für Wiederaufbau* (KfW) oraz *Statistisches Bundesamt*.

1. Struktura kapitałowa przedsiębiorstwa w wybranych teoriach ekonomicznych

Za początki współczesnej teorii struktury kapitału należy uznać prace Dunanda, który wprowadził do literatury pojęcie kosztu kapitału oraz przeanalizował jego wpływ na wartość przedsiębiorstwa [Nehrebecka, 2016, s. 16].

Niewątpliwie do najbardziej znanych w literaturze przedmiotu teorii traktujących o strukturze kapitału należy jednak zaliczyć twierdzenia Millera-Modiglianiego. Naukowcy ci przeanalizowali wpływ struktury finansowania na wartość firmy w gospodarce bez podatków oraz przy założeniu podatków w gospodarce. W pierwszym przypadku wnioskowali, że w warunkach wolnej konkurencji struktura kapitału nie wpływa na wartość firmy, gdyż nie determinuje jej zdolności do generowania zysku. Kapitał obcy staje się zatem substytutem kapitału własnego [Sierpińska, Jachna, 2005, s. 298; Zieliński, 2016, s. 142]. Uwzględnienie w modelu istnienia podatków pozwoliło na wprowadzenie efektu dźwigni finansowej, czyli dostrzeżenie faktu, że odsetki płacone od kapitału obcego obniżają podstawę opodatkowania, podczas gdy dywidendy wypłacane akcjonariuszom – nie. Przyjęte rozumowanie doprowadziło do wniosku, że optymalną strukturą kapitałową jednostki tworzą wyłącznie kapitały obce.

Stanowisko to nie uwzględniało ryzyka bankructwa oraz asymetrii informacji. Koszty bankructwa związane z likwidacją przedsiębiorstwa i sprzedażą jego majątku rosną wraz ze wzrostem kapitału obcego w jednostce. Prawdopodobieństwo bankructwa firmy obniża natomiast rynkową wycenę jednostki, dlatego firmy będą skłonne do zwiększania swojego zadłużenia wobec obcych podmiotów do momentu, w którym korzyści wynikające z tych działań nie zrównają się ze spadkiem wartości firmy wynikającym z ryzyka jej niewypłacalności [Duliniec, 2001, s. 125].

Omawiając teorie struktury kapitału, nie można nie wspomnieć o teorii hierarchii źródeł finansowania. Zgodnie z jej założeniami przedsiębiorstwa, poszukując źródeł finansowania, w pierwszej kolejności sięgają po wewnętrzne źródła, a dopiero w następnej – po kapitały obce. Teoria ta nie definiuje optymalnej (docelowej) struktury kapitału, która jest kształtowana na skutek podjętych decyzji o wyborze źródeł finansowania [Duliniec, 2015, s. 77], uwzględnia natomiast zjawisko asymetrii

informacji występujące pomiędzy zarządem firmy a pozostałymi interesariuszami, wychodząc z założenia, że przedsiębiorstwa wybierają źródła finansowania o najmniejszych kosztach informacyjnych. Dlatego w pierwszej kolejności wykorzystują zyski zatrzymane, a dopiero później sięgną po kapitały obce, wybierając z nich te obciążone najmniejszym ryzykiem. Szybciej zaciągną kredyt niż pozyskają kapitał przez emisję, którą potencjalni inwestorzy mogą odczytać jako sygnał pogarszającej się sytuacji finansowej jednostki.

Bougheas, Mizen i Yalcin w zaproponowanym modelu dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania przyjęli założenie, że dostępność kredytów zależy od specyfiki firm. Wartość nowego zadłużenia jest także skorelowana z wartością projektu, poziomem stóp procentowych, wartością już istniejącego długu i poziomem ryzyka. Ujemną korelację wykazuje natomiast z wartością zabezpieczenia i rozmiarem prowadzonej działalności gospodarczej, dlatego mniejsze firmy szybciej i częściej skorzystają z kredytu niż duże podmioty. Finansowanie projektów inwestycyjnych z kredytu bankowego jest bardziej prawdopodobne przy wysokim poziomie dotychczasowego zadłużenia jednostki i ryzyku związanym z inwestycją. Z kolei niskie jest zaproponowane zabezpieczenie, szacowana dochodowość przyszłej inwestycji oraz rozmiar dotychczasowej działalności gospodarczej [Nehrebecka, 2016, s. 103].

Analizując dostęp do kapitału zewnętrznego w finansowaniu podmiotów gospodarczych, nie sposób nie wspomnieć o zjawisku luki finansowej, która jest rodzajem zawodności rynków finansowych wynikającej z asymetrii informacji występującej pomiędzy przedsiębiorstwem a podmiotem, który dostarcza kapitału zewnętrznego [Konopielko i in., 2013, s. 18]. Lukę finansową definiuje się jako różnicę pomiędzy podażą środków finansowych, które są faktycznie dostępne do realizacji określonego przedsięwzięcia ekonomicznego, a zgłaszanym popytem na te środki [Galizia, 2003].

Zjawisko luki finansowej w znacznej mierze dotyczy sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Przeprowadzone przez OECD badania wskazują również, że najsilniej oddziałuje na podmioty rozpoczynające działalność gospodarczą oraz znajdujące się we wczesnych etapach cyklu rozwojowego [OECD, 2006]. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w:

- z reguły krótszej historii (w tym kredytowej), a w przypadku nowo powstałych firm – w jej braku,
- dysponowaniu relatywnie mniejszym zabezpieczeniem, często w postaci aktywów gorszej jakości lub w wartości trudnej do oszacowania,
- stosunkowo krótszym okresie przeżycia firm sektora MŚP, często nieprzekraczającym 5 lat, co powoduje naturalną ostrożność w udzielaniu przez banki kredytów tym podmiotom, zwłaszcza długoterminowych,
- mniejszej transparentności informacyjnej firm sektora MŚP, wynikającej z uproszczonej sprawozdawczości tej grupy przedsiębiorstw oraz krótszego ich funkcjonowania na rynku,
- relatywnie większych trudnościach i kosztach związanych z zebraniem dokumentów i wypełnieniem wniosku kredytowego, co przy jednoczesnym więk-

szym prawdopodobieństwie jego niezyskania zniechęca przedsiębiorców MŚP do podejmowania tego rodzaju działań [Boguszewski, 2016, s. 14].

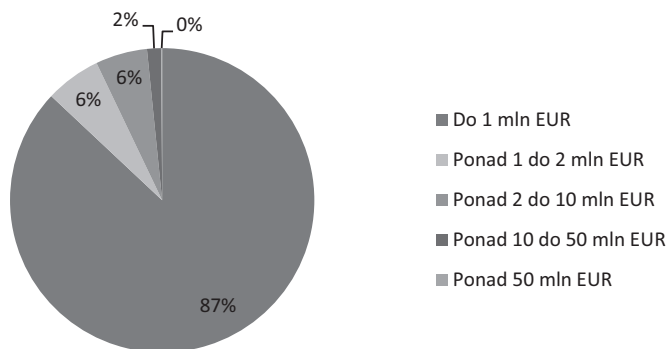
Luka finansowa oznacza dla przedsiębiorstwa brak możliwości pozyskania wnioskowanej wielkości środków finansowych na rozwój, pomimo posiadania potencjału do ich wykorzystania. W ten sposób możliwości rozwoju firm zostają ograniczone do własnych zasobów finansowych, które w przypadku mikrojednostek są z reguły niewystarczające.

2. Stan i struktura mikroprzedsiębiorstw w Niemczech

Sektor mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w Niemczech jest określany jako *Mittelstand* lub KMU (*Kleine und Mittlere Unternehmen*), dlatego w niniejszym opracowaniu określenia te będą stosowane zamiennie.

W Niemczech funkcjonują równolegle dwie klasyfikacje, według których przedsiębiorstwa są dzielone na mikro, małe i średnie: 1) opracowana przez Institut für Mittelstandsforschung w Bonn oraz 2) wynikająca z rozporządzenia Komisji Europejskiej nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto unijny podział.

Do sektora KMU należy znakomita większość przedsiębiorstw funkcjonujących na rynku, gdyż spośród 2 497 671 firm prowadzących działalność gospodarczą w 2014 r. aż 99,3% stanowiły małe i średnie firmy. Udział mikroprzedsiębiorstw w *Mittelstand* został oszacowany na 82,2%, małych firm – 15,1%, a średnich – 2,7%. Sektor ten tworzą podmioty, których obrót roczny nie przekracza 50 mln euro (rys. 1).

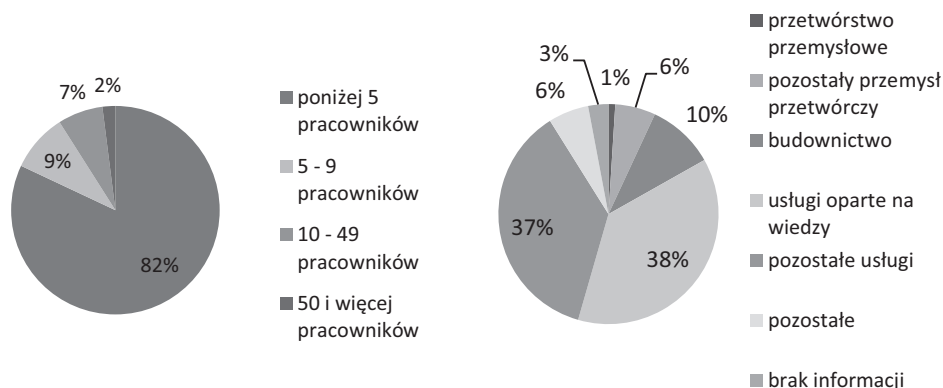


Rys. 1. Obrót roczny w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw w 2015 r.

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandspanel 2016*.

Według badań przeprowadzonych przez *KfW-Mittelstandspanel 2016* w 2015 r. w 87% wszystkich przedsiębiorstw obrót roczny nie przekraczał 1 mln euro, w 6% – 2 mln euro, a tylko 0,4% podmiotów tego sektora generowało obrót roczny w wysokości ponad 50 mln euro.

KMU tworzyło miejsca pracy dla około 2/3 ogółu zatrudnionych, przy czym w mikroprzedsiębiorstwach pracowało 19,5% osób czynnych zawodowo, w małych firmach – 22,4%, a średnich – 19%.



Rys. 2. Zatrudnienie w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw w 2015 r. (lewa strona), struktura branżowa sektora małych i średnich przedsiębiorstw w 2015 r. (po prawej)

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie KfW-Mittelstandpanel 2016.

Najwięcej przedsiębiorstw sektora KMU zatrudniało do 5 pracowników (82% firm). Wzrost liczby tych jednostek był podyktowany tercjalizacją, czyli wzrostem sektora usług. Największy udział w sektorze KMU miały właśnie przedsiębiorstwa usługowe (75%; rys. 2).

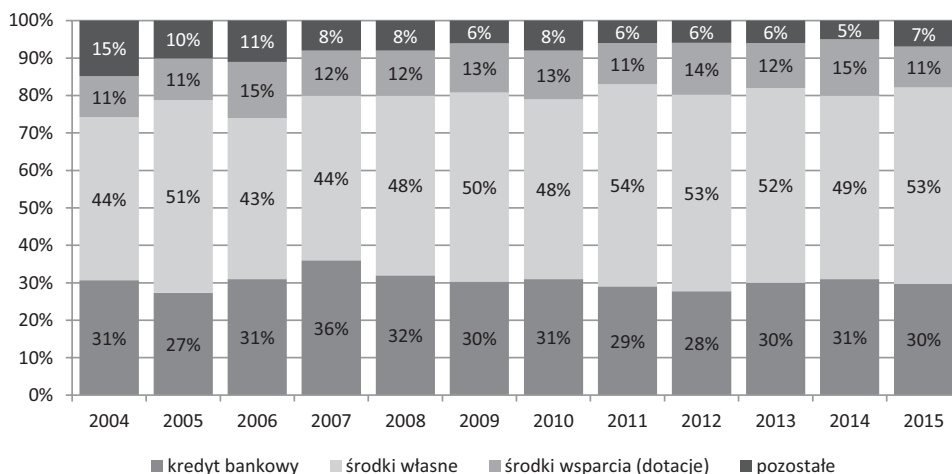
Gospodarcze znaczenie sektora KMU potwierdza jego udział w tworzeniu wartości dodanej. W Niemczech co drugie euro jest generowane przez *Mittelstand* (47,4%), przy czym największy wkład mają średnie przedsiębiorstwa (18,3%). Małe przedsiębiorstwa tworzą 16,6% wartości dodanej, a mikro – 12,2%. Udział sektora KMU w inwestycjach brutto wynosi 43,9%, z czego 13,2% inwestycji brutto przypada na mikroprzedsiębiorstwa.

3. Udział kredytu bankowego w finansowaniu inwestycji mikroprzedsiębiorstw w Niemczech

Inwestycje przedsiębiorstw sektora KMU w znakomitej większości są finansowane ze środków własnych. Udział kredytu bankowego w latach 2004–2015 był względnie stały i oscylował w przedziale 27–36% (rys. 3). Mimo spadku kosztów odsetkowych udział kredytów bankowych w 2015 r., oszacowany na sumę 35 mld euro, spadł o 3 mld euro w stosunku do 2014 r. (czyli o 8%).

Około 7% wartości inwestycji średniej wielkości (wynoszącej około 14 mld euro) było finansowane z innych źródeł (jak np. fundusze *venture capital* lub kapitału

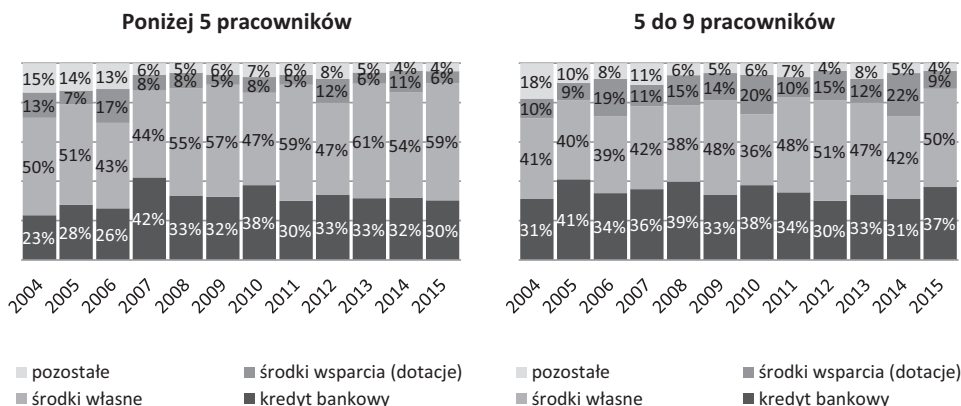
mezzanine). Co ciekawe, stosunkowo niski udział w finansowaniu inwestycji stanowią takie środki wsparcia, jak dotacje. Ich łączny udział w finansowaniu inwestycji w 2015 r. wyniósł zaledwie 11%.



Rys. 3. Źródła finansowania inwestycji w latach 2004–2015 (jako procent inwestycji)

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandpanel* 2005–2016.

Znaczną część nakładów inwestycyjnych (105 mld euro w 2015 r., czyli 53%) stanowiły środki własne przedsiębiorstw. Przez ostatnie lata firmy *Mittelstand* kumulowały nadwyżki finansowe. Warto podkreślić fakt, że w czasach tak dogodnych warunków do pozyskiwania kredytów (ich niskie oprocentowanie), podmioty te decydowały się na wykorzystanie środków własnych.



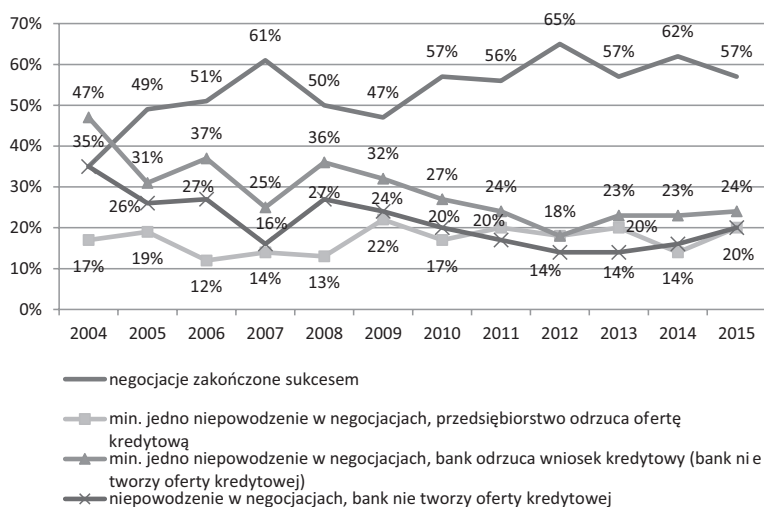
Rys. 4. Źródła finansowania inwestycji mikroprzedsiębiorstw w Niemczech w latach 2004–2015

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandpanel* 2005–2016.

Wzrost udziału środków własnych w finansowaniu inwestycji nastąpił we wszystkich przedsiębiorstwach KMU. W szczególności zjawisko to było widoczne w przypadku mikroprzedsiębiorstw (rys. 4). W 2015 r. wykorzystanie środków własnych w finansowaniu inwestycji przez mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 5 pracowników wzrosło o 5% w stosunku do roku poprzedniego, a w mikroprzedsiębiorstwach zatrudniających do 9 pracowników – aż o 8%.

4. Dostępność kredytów dla mikroprzedsiębiorstw

Badania przeprowadzone przez *Kreditanstalt für Wiederaufbau* dowodzą, że zmniejszył się dostęp kredytów bankowych dla mikroprzedsiębiorstw, przy czym jest on determinowany nie tylko rynkowymi warunkami udzielenia kredytu (oprocentowaniem kredytów), ale również wiarygodnością kredytobiorcy w ocenie podmiotu udzielającego kredytu. Dostęp do kredytów inwestycyjnych dla KMU udzielanych przez banki i kasy oszczędności w 2015 r. w porównaniu z rokiem ubiegłym był trudniejszy. Odsetek firm, które skutecznie prowadziły negocjacje kredytowe z bankami wyniósł 57%, podczas gdy w 2014 r. – 63%. W porównaniu z rokiem poprzednim zwiększył się też udział przedsiębiorstw, które nie otrzymały kredytu (20% w 2015 r., a 16% w 2014 r.). Wartość ta jest zbliżona do średniej długoterminowej z lat 2004–2014, która wynosiła 21%. Przyczyną zakończenia negocjacji niepowodzeniem w 20% przypadków było odstąpienie przedsiębiorstwa od dalszych negocjacji, a w 24% – brak oferty banku (rys. 5).

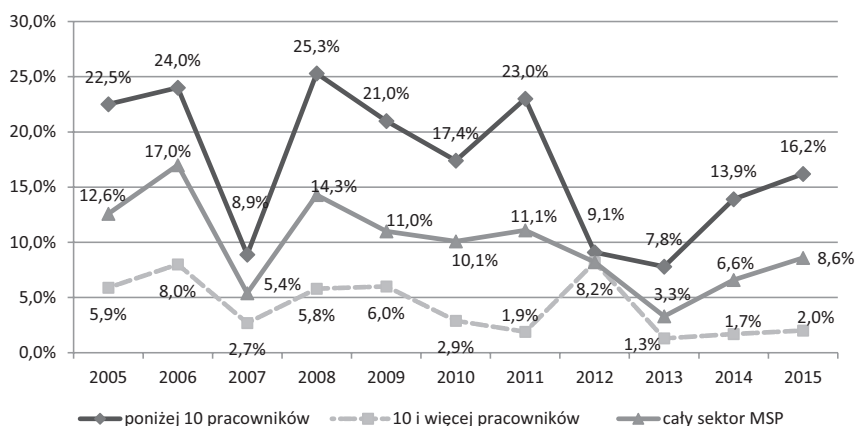


Rys. 5. Wynik negocjacji kredytu bankowego dla przedsiębiorstw z sektora KMU w latach 2004–2015

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandpanel 2005–2016*.

Dopiero szczegółowa analiza pokazuje, że tylko dostępność kredytów dla mikroprzedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 5 pracowników uległa pogorszeniu. Dla małych i średnich przedsiębiorstw dostęp do kredytów kształtuje się na bardzo dobrym poziomie w stosunku do lat ubiegłych. W przypadku średnich przedsiębiorstw dostępność kredytów jest najwyższa od lat. Luka finansowa kredytu dla tych podmiotów wynosi niecałe 2%.

Głównymi przyczynami trudności mikroprzedsiębiorstw w pozyskaniu kredytów bankowych był brak wiarygodności kredytowej oraz odmowa przedsiębiorstwa dotycząca dalszych negocjacji. Zjawisko luki finansowej w przypadku tych przedsiębiorstw zwiększyło się w 2015 r. do poziomu 16% (rys. 6).

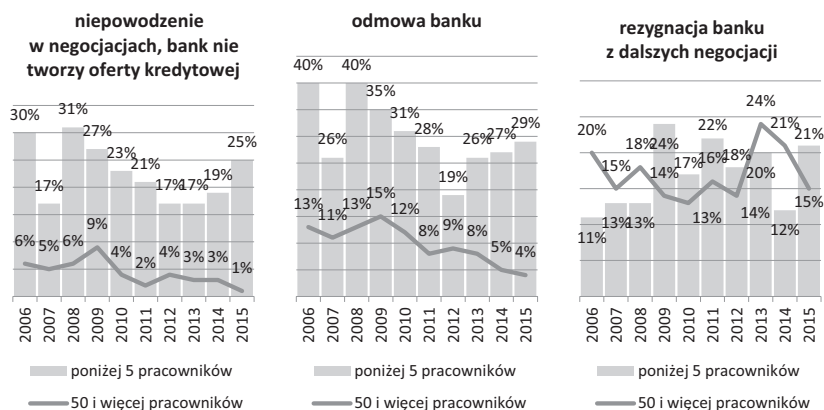


Rys. 6. Luka finansowa w latach 2005–2015 – szacunkowy udział odrzuconych kredytów do popytu na kredyt

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandpanel* 2006–2016.

Najmniejsze przedsiębiorstwa nie nawiązują współpracy z bankami, tzn. nie tworzą tzw. bankowości relacyjnej, co wzmacnia zjawisko asymetrii informacji. Praktyka gospodarcza pokazała bankom i kasom oszczędności, że bardzo często mikroprzedsiębiorcy niedoszacowują wartości projektów na realizację, o których finansowanie się ubiegają, dlatego kredytodawcy, by zrekomensować ryzyko związane z przyznaniem kredytu, zwiększają jego oprocentowanie lub wartość zabezpieczeń. Zaostrenie warunków kredytowych jest najczęstszą przyczyną zerwania negocjacji mikroprzedsiębiorcy z bankiem (rys. 7).

Wiarygodność kredytowa jest kluczowym czynnikiem wpływającym na dostępność kredytu dla przedsiębiorstwa, ponieważ określa poziom rzetelności klientów w terminowej spłacie zobowiązania. Od czasu kryzysu finansowego wiarygodność finansowa mikroprzedsiębiorstw (zwłaszcza jednostek z sektora usług, które z reguły mają mniejsze aktywa trwałe w stosunku do firm produkcyjnych) jest niska. Największy odsetek tzw. nieudanych negocjacji w sprawie kredytu bankowego (83%)



Rys. 7. Wynik negocjacji kredytu bankowego dla mikro i średnich przedsiębiorstw w latach 2006–2015

Źródło: opracowanie na podstawie danych zawartych w raporcie *KfW-Mittelstandpanel 2007–2016*.

ma miejsce w przypadku mikroprzedsiębiorstw zatrudniających do 5 pracowników, prowadzących działalność usługową.

Tendencja ta może utrzymywać się również w kolejnych latach, ponieważ Bazyła II spowodowała zaostrzenie polityki kredytowej banków dla przedsiębiorstw. Od czasu kryzysu banki i kasy oszczędności wymagają większych zabezpieczeń kredytu, a tym samym zwiększyły wielkość prowizji niezależnie od czasu współpracy z przedsiębiorstwem. Kredyty udzielane małym i średnim przedsiębiorstwom o niższej wiarygodności kredytowej w ocenie banku oznaczają dla kredytodawcy większe ryzyko i dlatego wymagają większych zabezpieczeń. To z kolei zwiększa koszty finansowania oraz wymagania dotyczące zabezpieczeń. Dodatkowo utrzymująca się polityka niskich stóp procentowych zwiększyła presję banków, by w poszukiwaniu źródeł zysku zwiększać koszty związane z udzieleniem kredytu dla kredytów o mniejszej wartości. Wymienione czynniki sprawiają, że coraz częściej przedsiębiorstwa KMU otrzymują niekorzystne warunki kredytowe (np. w postaci wyższych odsetek lub wymogów większego zabezpieczenia). Potwierdzają to wyniki badań. Aż 21% mikroprzedsiębiorstw odstępuje od kredytu po uzyskaniu oferty banku.

W 2015 r. w całym sektorze KMU w wyniku braku oferty banku nie został zaspokojony popyt na kredyt o łącznej wartości 6,3 mld euro. W porównaniu do 2014 r. nastąpił wzrost o 1 mld euro. Odpowiada to około 9% rzeczywistego popytu na kredyt.

Podsumowanie

Udział sektora KMU w całkowitej liczbie przedsiębiorstw funkcjonujących na rynku, ich wkład w tworzenie PKB oraz miejsc pracy dla osób zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw sprawia, że jest on kluczowym elementem niemieckiej

gospodarki. Największy udział w *Mittelstand* mają mikroprzedsiębiorstwa (82,2%), dlatego efektywność ich działania i poziom innowacyjności determinują konkurencyjność sektora MŚP i gospodarki jako całości.

Każde przedsiębiorstwo, a zatem i mikrojednostki, na bieżącą działalność i realizację projektów inwestycyjnych musi pozyskać środki finansowe. Kredyt bankowy jest najpowszechniejszą formą finansowania przedsiębiorstw. Niestety, badania empiryczne pokazują, że mikroprzedsiębiorstwa napotykają na trudności w jego pozyskaniu. Powodów jest kilka, m.in. brak lub niska wiarygodność kredytobiorcy, krótka historia kredytowa wnioskodawcy oraz asymetria informacji i wynikająca z tego faktu luka finansowa, oszacowana w 2015 r. na poziomie 16%. Brak współpracy na poziomie mikroprzedsiębiorca – bank sprawia, że kredytodawcy w obawie przed trudnościami w spłacaniu lub niespłacaniem rat kredytu zwiększają koszty jego udzielenia, oprocentowanie lub wymagane zabezpieczenia. Odcięcie mikroprzedsiębiorstw od zewnętrznych źródeł finansowania sprawia, że najczęściej realizują oni projekty inwestycyjne z własnych zasobów finansowych, co w znacznym stopniu wydłuża proces ich realizacji, zmniejsza jej zakres lub powoduje wycofanie się z projektu.

Ważne są działania zmierzające do budowy i wspierania rozwoju bankowości relacyjnej dla tej grupy przedsiębiorstw. Dzięki zmniejszeniu zjawiska asymetrii informacji z jednej strony, z drugiej zaś zwiększeniu zaufania pomiędzy kredytobiorcą i kredytodawcą, zmniejszeniu powinno ulec ryzyko związane z przyznaniem kredytu, a przez to także koszt kredytu. Wydaje się, że w tym kierunku są podejmowane działania banków, które coraz częściej oferują swoim klientom pomoc w zakresie prowadzenia księgowości.

Bibliografia

- Boguszewski P., Mirowska D., Strześliński K., *Dostępność finansowania przedsiębiorstw niefinansowych w Polsce*, NBP, Warszawa 2016.
- Duliniec A., *Struktura i koszt kapitału w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Duliniec A., *Wybór źródeł finansowania a optymalna struktura kapitału w przedsiębiorstwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 855, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 74.
- Galizia F., *Measuring the “financing gap” of European corporations*, European Communities, 2003.
- Konopiello Ł., Kuskowski J., Ponichter-Kolenda M., Regulski A., Zawistowski J., *Ocena luki finansowej w zakresie dostępu polskich przedsiębiorstw do finansowania zewnętrznego. Wnioski i rekomendacje dla procesu programowania polityki spójności w okresie 2014–2020*, IBS, Warszawa 2013.
- Nehrebecka N., Białek-Jaworska A., Dzik-Walczak A., *Źródła finansowania przedsiębiorstw. Stan badań i ich metaanaliza*, Difin, Warszawa 2016.
- OECD, *The SME Financing Gap*, Vol. 1: *Theory and Evidence*, 2006.
- Sierpińska M., Jachna T., *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Zieliński T., *Dług jako alternatywa kapitału akcyjnego – struktura kapitału regulacyjnego banku*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 275.

Availability of Credit for Microenterprises in Germany

SME plays a significant role in the German economy. Each entity has to raise funds for operation and development. Bank credit is the most common form of external financing of enterprises in Germany which results from the bank-oriented financial system. The authors' purpose is to show the importance of bank loans in financing microenterprises in Germany.

Dostępność kredytów bankowych w finansowaniu mikroprzedsiębiorstw w Niemczech

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw to kluczowy element gospodarki Niemiec. Największy udział w *Mittelstand*, szacowany na 82%, mają mikroprzedsiębiorstwa, dlatego efektywność ich działania i poziom innowacyjności determinują nie tylko konkurencyjność sektora MŚP, ale też gospodarki kraju. Każde przedsiębiorstwo na bieżącą działalność i realizację projektów inwestycyjnych musi pozyskać środki finansowe. Kredyt bankowy jest najpowszechniejszą formą finansowania przedsiębiorstw, co wynika z „bankowo zorientowanego” niemieckiego systemu finansowego. Celem artykułu jest ukazanie znaczenia i dostępności kredytów bankowych dla mikroprzedsiębiorstw w Niemczech.